

Marcy Brink-Danan. **Jewish Life in 21st Century Turkey: The Other Side of Tolerance.** Bloomington, Indiana: Indiana

University Press. 2012. 218 pages

לילך לב ארי*

שורשיה של יהדות תורכיה מקורם בספרד. למעלה מחמש מאות שנים חיים יהודים בתורכיה, מאז גירוש יהודי ספרד בשנת 1492. האימפריה התורכית איפשרה אז לרבבות פליטים יהודים להתיישב בתחומיה ובכך תרמה לקליטתם אך גם נתרמה ממשאבי האנוש הניכרים של בני קבוצה אתנית זו. לטענת מחברת הספר, שכותרתו "חיים יהודיים בתורכיה של המאה ה-21", מכאן צמח המיתוס על אודות הסובלנות של המשטר התורכי כלפי יהודים מאז ועד היום. ההיסטוריה הייחודית של יהודי תורכיה, מאז ימיהם באימפריה התורכית ועד לימינו, מאופיינת בריבוי תרבויות. מרבית יהודי איסטנבול בזמננו, כ-90% מהם, מזדהים כספרדים ששורשיהם נטועים בספרד. זהות זו ניכרת בשמות משפחה ספרדיים, שימוש בשפות יהודיות-ספרדיות כמו ספניולית ולדינו, ועוד.

כיום מוערך מספרם של יהודי תורכיה בעשרים עד עשרים וחמישה אלף איש, מתוך כשבעים מיליון תורכים. קהילת יהודי איסטנבול - העיר שבה חיים מרבית יהודי תורכיה כיום - מעורה בחברת הרוב מבחינה מבנית, פוליטית וחוקתית, אך כמו בעבר היא ממשיכה להיות מופלית חברתית כקהילה של זרים. הספר דן בסובלנות התורכית, ההיסטורית והעכשווית; לצד אלה הוא דן גם בשינויים שעוברים יהודי תורכיה, ובעיקר יהודי איסטנבול, כאזרחים במדינה המושפעת מהגלובליזציה בת זמננו שזהותם מובנית ככאלה, ובה בעת הם נתונים גם להגדרות חברתיות מדירות. המחברת עוסקת בשאלות אנתרופולוגיות: מהן הדרכים להגדרת היהדות המקומית ותחומי תרבות ייחודיים לה? כיצד נרטיבים של שפה, דת ותפוצתיות מבנים זהות זו? כל זאת נעשה תוך הגדרת הגבולות של "אנחנו" ו"הם" בתהליך תרבותי של משא ומתן בין זהויות קוסמופוליטיות ומקומיות של יהודי תורכיה במאה ה-21. בכל פרק חוקרת הכותבת היבט אחר של קוסמופוליטיות, ודרכו היא בוחנת כיצד ידע על שונות ואחרות מבנה את חייהם של יהודי תורכיה ומעצב אותם.

קראתי את הספר בעניין רב, והוא בהיר וקולח. הספר שופך אור על קהילה לא גדולה אך מושרשת בתרבות העות'מאנית, ומאוחר יותר בזו התורכית-המודרנית. תרומתו המרכזית של הספר היא בהרחבת היריעה בכל הקשור ליהדות תורכיה, ובעיקר זו של זמננו, שנחקרה מעט מאוד. תרומה נוספת טמונה בחקר המקרה של קהילה אתנית שחיה בין שני עולמות, בריבוי זהויות והזדהויות אתניות. חברי הקהילה מבנים את זהותם תוך משא ומתן בין מערכות סימבוליות שונות ובאמצעות שימוש בידע ובמשאבים קוסמופוליטיים העומדים לרשותם. תרומה חשובה אחרת היא הדיון הנרחב של המחברת במושג הקוסמופוליטיות - אדם הנע במרחב הגלובלי, אזרח העולם, מרובה השתייכויות אתניות - כבסיס תיאורטי לגיתוח קהילת יהודי איסטנבול לאורך ההיסטוריה, ובעיקר בימינו. על מושג זה ברצוני להעיר שבעולם בן זמננו, שבו התנוודות בין ארצות ותרבויות אינטנסיביות מאוד, ייתכן שבהקשר הבנייתי הזהות והזדהות אתנית המעוגנת בכמה

מרחבים (Castle & Miller, 2009; Rebhun & Lev Ari, 2010) ראוי היה להתייחס למושג הטרנס-לאומיות, הרלוונטי יותר לתקופתנו. המחברת אמנם מזכירה בסיכום מושג זה, אך לא יותר מאשר במילה או שתיים.

התזה המרכזית של הספר עוסקת בבחינת המתחים הגלומים בחיים יהודיים בתורכיה בתחילת המאה ה-21. מתחים אלה מקורם בכך שלמרות הדו-קיום שחיו בו היהודים וסובלנותם של השלטונות התורכיים במשך מאות בשנים, הם גם חששו מאנטישמיות ומפגיעה בשלומם בתקופות שונות לאורך שנים אלה. מאז הקמתה של הרפובליקה התורכית כמדינת לאום בשנת 1923 הוענקו ליהודים זכויות אזרח שוות ומלאות, אך בה בעת עלה פקפוק חוזר ונשנה של תורכים מוסלמים לגבי מידת הפטריטיות של היהודים בתורכיה ולגבי מקור מוצאם. המחברת מציעה לנתח את הבניית הזהות והזהדות האתנית של יהודי תורכיה בת זמננו לאורו של מושג הקוסמופוליטיות הנערץ כל כך בתורכיה. יהודי תורכיה, המגלים נאמנות למולדת, נעזרים גם באימוץ של אחרות קוסמופוליטית המציגה אותם כמיעוט אוהד. היהודים באיסטנבול משמשים בספר לחקר מקרה אתנוגרפי של קהילה החיה בין שני עולמות: זה שבקדמת הבמה, כאזרחים תורכים, וזה שמאחורי הקלעים, המגולם בחיי תרבות יהודיים.

הספר עוסק באותה זהות אמביוולנטית של יהודי תורכיה, כקהילה ותיקה ומושרשת במקום אך גם זרה תדיר בעיני הלא-יהודים. הקוסמופוליטיות משמשת מעין מטרייה של סובלנות, לכאורה לפחות, לדינמיות של הזהות והזהדות האתנית היהודית של יהודי איסטנבול, החיים מחוץ למעגל החברתי המרכזי. הדיון בזהות האתנית מעניין ונרחב, אך נעדרת ממנו הגדרה תיאורטית של מושג הזהות והזהדות האתנית (Lev Ari, 2012). הגדרה כזו נדרשת כאן, לעניות דעתי, לביסוס הדיון ולעיגונו בכל הקשור לזהות יהודית בת זמננו בתפוצות - למשל בשאלת הטמיעה וההתבוללות של יהודי איסטנבול לצד השמירה על חיים יהודיים ערים.

שיטת המחקר האתנוגרפית התבססה על מחקר תוכן ארכיוני של יומנים קהילתיים ועיתונים מחמישים השנים האחרונות, שבכתבתם וביצירתם לקחו חלק רבנים, ארגוני צדקה ומועדונים יהודיים. המחברת גם ראינה אדם מבוגר שהיווה עבורה מעין אינפורמנט לתרבות יהדות תורכיה ולזהותה. אחד החסרונות של הספר הוא בהיעדר תיאור בהיר של שיטת המחקר: לא ברור מהו קורפוס הנתונים למחקר התוכן, ואין תת-פרק מסודר שמתאר את בסיס הנתונים ואת שיטות איסוף הנתונים שננקטו. את תיאור שיטת המחקר ליקטתי ממשפטים שהופיעו בפרקים השונים. חסר גם נספח של נתונים תיאוריים על אודות אוכלוסיית יהודי תורכיה - רקע חברתי-כלכלי, משלח יד, דפוסי התיישבות ועוד נתונים שהיו יכולים להאיר את הפרטים האיכותניים המובאים בספר.

לסיכום, מדובר בספר מרתק וחשוב בתחומו. למרות חוסר הפירוט המתודולוגי הרי שספר זה עשוי לעניין אנשי אקדמיה העוסקים בהיסטוריה, באנתרופולוגיה ובסוציולוגיה של העם היהודי בזמננו. הכתיבה בהירה ורצופה בדוגמאות ובאיורים ולכן הספר מתאים גם לקהל הרחב, העשוי להתעניין בסיפורה של קהילה ותיקה שלא נחקרה מספיק, ובעיקר בסיפור חייה בהווה, הנוטעים במאות קודמות. הקהילה היהודית בתורכיה חוותה את המעברים בין המשטר העות'מאני לבין הרפובליקה התורכית המודרנית והשכילה להיקלט בתחומים כלכליים ופוליטיים, תוך חוויה דואלית מתמדת של הדרה והזרה. בספר יש עניין מיוחד לאנתרופולוגים, שעשויים ללמוד על מאפייני תרבות ועל התפתחותם של סמלים בקרב מיעוט אתני - על הגלוי והנסתר בדינמיקה של מסורתיות מול חילוניות, קוסמופוליטיות לצד מקומיות. חקר קהילת יהודי איסטנבול עשוי לעניין

גם סוציולוגים ואנתרופולוגים העוסקים בקבוצות מיעוטים וחוקרים את השימוש שהן עושות בידע קוסמופוליטי שנצבר במשך שנים רבות (ידע של כמה שפות, למשל) לאיוון המתחים בין השתייכותם לקבוצה אתנית-תרבותית מסוימת ובין היותם אזרחים חילוניים, בין הפרטי לציבורי ובין הכלה להדרה חברתית.

שמחתי על ההזדמנות להכיר את הקהילה המרתקת של יהודי איסטנבול ולהעמיק את הידע על חווייתה הייחודית כקבוצה אתנית בקרב אומה, שלאורך מאות בשנים נטתה בדרך כלל חסד ליהודים ואפשרה את קיומם הפיזי, התרבותי והרוחני עד לימינו אנו.

מקורות

- Castles, S. & Miller, M. J. (2009). *The age of migration: international population movements in the modern world*. Basingstoke, UK: Palgrave Macmillan.
- Lev Ari, L. (2012). North Americans, Israelis or Jews? Second generation immigrants' ethnic identity. *Contemporary Jewry*, 32(3), 285–308.
- Rebhun, U. & Lev Ari, L. (2010). *American Israelis: Migration, transnationalism, and diasporic identity*. Leiden and Boston: Brill.